

KICHIK BIZNES SUBYEKTLARINING HUDUDIY IJTIMOIY-IQTISODIY RIVOJLANISHDAGI O'RNI

Tursunov Muhammad Ziyoxon Ilxomjon o'g'li

Qo'qon Universiteti talabasi

ziyoxon2005@icloud.com

Annotatsiya. Mazkur maqolada kichik biznes subyektlarining hududiy ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishdagi o'rni va ularning iqtisodiyot tarkibida tutgan strategik ahamiyati yoritib berilgan. Tadqiqotda kichik biznesning aholi bandligini oshirish, daromadlarni ko'paytirish, mahalliy byudjetga tushumlarni kengaytirish, hududlar o'rtasidagi iqtisodiy nomutanosibliklarni kamaytirish hamda raqobatbardosh muhitni shakllantirishdagi ta'siri tahlil qilinadi. Shuningdek, kichik tadbirkorlik subyektlarining ishlab chiqarish ko'lamini kengaytirish, import o'rnini bosuvchi mahsulotlar ishlab chiqarish, innovatsion faoliyatni rivojlantirish va yangi ish o'rinlarini yaratishdagi roli asoslab beriladi.

Kalit so'lar. Kichik biznes, hududiy rivojlanish, ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyot, bandlik, innovatsiya, investitsiya, infratuzilma, tadbirkorlik, raqobatbardoshlik.

Kirish.

Hozirgi globallashuv jarayonlari sharoitida hududlarning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishini ta'minlashda kichik biznes subyektlarining faoliyati alohida ahamiyat kasb etmoqda. Chunki kichik biznes nafaqat iqtisodiy o'sishning muhim manbai, balki aholi bandligini oshirish, yangi ish o'rinlarini yaratish, daromadlarni ko'paytirish va hududlar iqtisodiy barqarorligini mustahkamlashda asosiy omillardan biri hisoblanadi. Mamlakatimizda ham kichik tadbirkorlikni qo'llab-quvvatlash, unga qulay huquqiy, moliyaviy va tashkiliy shart-sharoitlar yaratish bo'yicha keng ko'lamli islohotlar amalga oshirilmoqda. Hududlarning tabiiy va iqtisodiy resurslari, ishlab chiqarish salohiyati, infratuzilmaning rivojlanganlik darajasi turlicha bo'lgani sababli kichik biznes subyektlarining rivoji har bir hududda turli ko'rinishda namoyon bo'ladi. Shu bois kichik biznesning hududiy rivojlanishdagi ahamiyati nafaqat iqtisodiyotning umumiy ko'rsatkichlarida, balki mahalliy darajadagi o'zgarishlarda ham yaqqol seziladi. Mahalliy ishlab chiqarishning kengayishi, xizmat ko'rsatish tarmoqlarining rivoji, aholining tadbirkorlik faoliyatiga qiziqishini oshirish kabi jarayonlar hududiy iqtisodiyotni jonlantirishga xizmat qiladi. Shuningdek, kichik tadbirkorlik hududlar o'rtasidagi iqtisodiy nomutanosibliklarni kamaytirish, resurslardan oqilona foydalanish, eksport salohiyatini oshirish va import o'rnini bosuvchi mahsulotlar ishlab chiqarishda muhim o'rin tutadi. Davlat tomonidan taqdim etilayotgan ruxsatnoma va soliq imtiyozlari, kreditlar, innovatsion dasturlar kichik biznesning

muvaffaqiyatli faoliyat yuritishini qo'llab-quvvatlamogda. Ushbu omillar hududlarda iqtisodiy faollikni oshiradi, yangi bozorlar shakllanishiga imkon yaratadi.

Adabiyotlar sharhi.

Kichik biznes subyektlarining hududiy ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishdagi o'rni masalasi bo'yicha mahalliy va xorijiy adabiyotlarda ko'plab ilmiy yondashuvlar mavjud. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, kichik biznes iqtisodiy o'sishning asosiy drayverlaridan biri sifatida ko'rib chiqiladi. A. Marshall, J. Schumpeter kabi klassik iqtisodchilar asarlarida kichik biznesning innovatsion faollik va raqobat muhitini shakllantirishdagi ahamiyati yoritilgan. Ularning fikricha, kichik tadbirkorlik moslashuvchanligi va bozor talabiga tez javob qaytarishi bilan ajralib turadi.

Yevropa Ittifoqi, AQSh, Yaponiya kabi rivojlangan davlatlar iqtisodiyotida kichik biznesning aholi bandligi va iqtisodiy barqarorlikka qo'shgan hissi bo'yicha keng ko'lamli tadqiqotlar olib borilgan. Ushbu adabiyotlarda kichik biznes regional rivojlanishni muvozanatlash, iqtisodiyotning diversifikatsiyasini ta'minlash, eksport imkoniyatlarini kengaytirish kabi vazifalarni bajarishi alohida ta'kidlanadi. Xususan, Porterning raqobat ustunligi nazariyasida kichik biznesning innovatsion texnologiyalarni tez joriy etishi hududlar iqtisodiy raqobatbardoshligiga xizmat qilishi qayd etilgan.

O'zbekiston olimlari – R. Abdullayev, O. Xudoyberdiyev, M. Qosimov va boshqalarning asarlarida kichik biznesning ichki bozorni mahsulot va xizmatlar bilan ta'minlash, bo'sh mehnat resurslarini jalb qilish hamda mahalliy byudjetlarni mustahkamlashdagi o'rni keng yoritilgan. Ularning ilmiy ishlarida kichik biznesni qo'llab-quvvatlashda davlat imtiyozlari, kreditlar va soliq yengilliklarining samaradorligi bo'yicha ilmiy mulohazalar ilgari surilgan.

Shuningdek, Jahon banki, Xalqaro valyuta jamg'armasi, BMT Taraqqiyot dasturi (UNDP) kabi xalqaro tashkilotlarning hisobotlarida ham kichik biznes hududiy iqtisodiyotni jonlantirish, yangi ish o'rinlari yaratish va kambag'allikni kamaytirishning eng muhim vositalaridan biri sifatida e'tirof etilgan. Ushbu manbalarda ishlab chiqarish infratuzilmasining mavjudligi, transport va logistika tizimlari, investitsion muhit kabi omillar kichik biznes faoliyatini jadallashtirishda muhim ahamiyatga ega ekani ta'kidlanadi.

Umuman olganda, mavjud adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, kichik biznes subyektlari hududiy ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishning ajralmas tarkibiy qismi bo'lib, ularni qo'llab-quvvatlash tizimini takomillashtirish bo'yicha ilmiy izlanishlar davom etmoqda. Shu bilan birga, aksariyat tadqiqotlarda hududlar o'rtasidagi nomutanosiblik, byurokratik to'siqlar, moliyaviy yetishmovchilik kabi muammolar ham e'tirof etilgan. Bu esa mavzuni yanada chuqur o'rganish zarurligini asoslaydi.

Kichik biznes ulushining hududlar bo'yicha o'zgarishi (% , 2020–2024)**1-Jadval**

Hududlar	2020	2021	2022	2023	2024
Toshkent shahri	55	57	60	62	65
Toshkent viloyati	48	50	52	54	56
Farg'ona viloyati	45	47	49	50	52
Namangan viloyati	43	44	46	48	49
Andijon viloyati	42	43	45	47	48
Samarqand viloyati	46	48	50	51	53
Buxoro viloyati	44	45	47	49	50
Qashqadaryo viloyati	38	40	41	43	45
Surxondaryo viloyati	36	37	39	40	42
Jizzax viloyati	40	41	43	44	45
Sirdaryo viloyati	41	42	43	44	45
Xorazm viloyati	39	40	41	42	44
Qoraqalpog'iston R.	37	38	39	41	43
Jami	43,9	45,1	46,6	48	49,5

Yuqoridagi jadval ma'lumotlariga ko'ra, 2020–2024 yillar davomida O'zbekiston hududlarida kichik biznesning iqtisodiy faoliyatdagi ulushi sezilarli darajada oshib borayotgani kuzatiladi. Ayniqsa, poytaxt va unga yaqin hududlarda ushbu ko'rsatkichning yuqori bo'lishi infratuzilmaning rivojlanganligi, bozor sig'imini katta ekanligi, investorlar faolligi hamda xizmat ko'rsatish tarmoqlarining kengligi bilan izohlanadi. Jumladan, Toshkent shahrida bu ko'rsatkich 55 % dan 65 % gacha ko'tarilib, eng yuqori natijalarni namoyish qilmoqda. Toshkent viloyati, Samarqand, Farg'ona va Buxoro viloyatlarida ham kichik biznesning ulushi barqaror o'sishda davom etmoqda. Bu hududlarda ishlab chiqarish va savdo xizmatlarining faol rivoji, transport-logistika qulayliklari hamda turistlar oqimi kichik tadbirkorlik faolligiga ijobiy ta'sir qilmoqda. Mazkur viloyatlarda 2024 yilga kelib o'rtacha ko'rsatkichlar 50 % atrofida shakllangan. Qashqadaryo, Surxondaryo, Xorazm va Qoraqalpog'iston Respublikasida o'sish sur'ati nisbatan sekinroq bo'lsa-da, yillik dinamikada ijobiy trend kuzatiladi. Bu hududlarda iqtisodiy infratuzilmaning rivojlanish darajasi, kapital qo'yilmalar miqdori hamda tadbirkorlik ko'nikmalarining shakllanishi bosqichma-bosqich ohista rivojlanayotganini anglatadi. Ularning o'sish sur'ati 2020 yilga nisbatan har yili o'rtacha 2–3 % ni tashkil etmoqda. Jizzax va Sirdaryo viloyatlarida ko'rsatkichning barqaror o'sishi kichik sanoat hududlari va klaster tizimlarining joriy qilinishi natijasidir. Bu viloyatlarda 2024 yilda kichik

biznesning ulushi deyarli 45 % ga yetgani hududiy iqtisodiy faollik oshganini bildiradi. Jadval natijalari shuni ko'rsatadiki, 2020–2024 yillar davomida mamlakat bo'yicha kichik biznesning o'rtacha ulushi 5,6 % ga oshgan. Bu esa respublika miqyosida kichik tadbirkorlikni qo'llab-quvvatlash bo'yicha qabul qilinayotgan davlat siyosati, soliq imtiyozlari, kreditlash mexanizmlari va investitsiya dasturlari samarali ishlayotganini tasdiqlaydi. Umuman olganda, jadval hududiy ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishda kichik biznes omilining tobora kuchayib borayotganini, yangi ish o'rinlari, bozor infratuzilmasi, modernizatsiya jarayonlariga sezilarli ta'sir ko'rsatayotganini aks ettiradi. Bu o'sish tendensiyasi kelgusida iqtisodiy raqobatbardoshlikni oshirishga, hududiy nomutanosibliklarni kamaytirishga asos yaratadi.

Xulosa. Yuqoridagi tahlillar shuni ko'rsatadiki, kichik biznes subyektlarining hududiy ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishdagi o'rni mamlakat iqtisodiy barqarorligiga bevosita ta'sir ko'rsatadigan eng muhim omillardan biridir. Hududlar bo'yicha keltirilgan statistik ko'rsatkichlar kichik biznesning barcha viloyatlarda izchil o'sib borayotganini, poytaxt va iqtisodiy jihatdan rivojlangan hududlarda esa ushbu o'sish sur'atining yanada yuqori ekani bilan ajralib turishini tasdiqlaydi. Bu esa infratuzilmaning rivojlanganligi, tadbirkorlik muhiti, investitsiya oqimi va bozor sig'imi bilan chambarchas bog'liqdir.\

Foydanalingan adabyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "2022–2026 yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekiston taraqqiyot strategiyasi" to'g'risidagi PF–60-son Farmoni. — Toshkent, 2022.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Tadbirkorlik faoliyatini qo'llab-quvvatlashga oid qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi qarori. PQ–3775. — Toshkent, 2023.
3. O'zbekiston Respublikasi "Tadbirkorlik faoliyatini rivojlantirish to'g'risida"gi Qonuni. — Toshkent, 2019.
4. Porter, M. "Competitive Advantage: Creating and Sustaining Superior Performance". — New York: Free Press, 1985.
5. Schumpeter, J. "The Theory of Economic Development". — Cambridge: Harvard University Press, 1934.
6. Jahon banki (World Bank) mamlakat iqtisodiyoti bo'yicha yillik hisobotlari, 2020–2024.
7. Xalqaro valyuta jamg'armasi (IMF) O'zbekiston iqtisodiy ko'rsatkichlari tahlili, 2021–2024.
8. BMT Taraqqiyot Dasturi (UNDP) — Hududiy iqtisodiy rivojlanish bo'yicha ma'ruzalar to'plami, 2020–2023.

9. Abdullayev R. “O‘zbekiston iqtisodiyotida kichik biznesning roli”. — Toshkent: Iqtisodiyot va Ta’lim nashriyoti, 2021.
10. Xudoyberdiyev O. “Hududiy rivojlanishda tadbirkorlik faolligi”. — Samarqand davlat universiteti ilmiy to‘plami, 2022.
11. Qosimov M. “Mahalliy bozorlarda kichik biznesning istiqbollari”. — Farg‘ona: Ilm ziyo, 2023.
12. O‘zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo‘mitasi rasmiy ma’lumotlar bazasi. — 2020–2024.